

УДК 34.03

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.11.35>

Анастасія Чемодурова,
студентка факультету адвокатури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ У ПРАВІ

Стаття присвячена розгляду теоретичного аспекту принципів права у роботах вчених. Зазначено основоположні ідеї права (справедливості, гуманізму, свободи та рівності). Основну увагу приділено визначенню поняття та змісту принципу рівності шляхом аналізу точок зору науковців. Висвітлено варіанти розуміння сутності та складових частин цієї ідеї. Розглянуто еволюцію розуміння змісту принципу. Зазначено способи забезпечення ідеї рівності.

Суспільство – це певна спільнота людей, у якій взаємодіють тисячі осіб. Кожна з них має певні особливі ознаки, що можуть впливати на становище особистості в соціумі. Отже, завданням держави є забезпечення рівних, справедливих, гідних умов життя для своїх громадян незалежно від їх індивідуальних параметрів. Гарантією цього є принципи права, що виступають вихідними ідеями, визначають напрям правового розвитку держави.

Найбільш актуальним питанням є саме ідея рівності, адже розвиток суспільства приводить до більшого поглиблення знань людей у сфері особистих прав, можливостей та власного становища в соціумі. Освіченість у цих аспектах надає відчуття їх неповноцінного забезпечення, тому з часом виникають рухи за задоволення певних прав, протидію дискримінації, забезпечення гендерної рівності тощо.

Отже, в умовах сьогодення необхідно чітко розуміти дефініцію принципу рівності, його складові частини та шляхи реалізації цієї ідеї. Для більш широкого розгляду цього питання приділено увагу роботам науковців різних часів. Внаслідок цього у статті висвітлено еволюція розуміння принципів права, ідеї рівності та її двох основних складових частин, а саме рівності можливостей та рівності результатів. Описано законодавчий бік гарантування принципу рівності в Україні. Підсумовується, що розуміння сутності принципу рівності та складових частин його змісту суттєво змінилось з радянських часів та має безліч варіацій сьогоденні, однак розгляд цього питання стає все більш актуальним.

Ключові слова: принципи права, принцип, ідея, рівність, сутність.

Постановка проблеми. Принципи права – це вихідні ідеї, що задають напрям розвитку правової системи будь-якої країни. У системі основоположних принципів велике значення має ідея рівності. Шляхом законодавчого закріплення цього принципу в юридичних актах держава забезпечує рівне становище для кожного в суспільстві. Проблематика принципу рівності в праві не втрачає актуальності, оскільки люди все більше поглиблюються у питання, які стосуються їх прав, обов'язків, становища в суспільстві тощо. Отже, розуміння сутності ідеї рівності завжди буде актуальним, адже стосується найбільш бажаної гарантії для кожної особистості – бути рівним у своїх правах.

Принцип рівності в праві є об'єктом досліджень багатьох науковців, юристів та філософів. Це питання досліджують такі особистості, як О.В. Петришин, О.Ф. Скакун, С.О. Сунегін, С.П. Погребняк, В.В. Городовенко, Т.І. Тарахонич, С.Б. Боднар, Т.М. Фулей, Р.В. Луцький, М.Ф. Поліковський, І.Р. Вандьо.

Метою статті є з'ясування теоретичних основ розуміння сутності ідеї рівності шляхом аналізу робіт науковців.

Виклад основного матеріалу. Будь-яке явище має основу, особливості, певні ознаки та рамки. Усе це обумовлено вихідними ідеями цих понять. Отже, право як загальносоціальне явище також ґрунтується на певних фундаментальних засадах, тобто принципах, що впливають на його сутність.

Трактування принципів права в юридичній літературі досить неоднозначне. Так, низка вітчизняних учених характеризує принципи як найбільш загальні вимоги, що висуваються до суспільних відносин та їх учасників, а також як керівні, вихідні засади, відправні установлення, що виражають сутність права й впливають з ідеї справедливості та свободи, визначають загальну спрямованість і найстотніші риси чинної правової системи [1, с. 197]. В результаті багаторічних досліджень цього питання розуміння сутності принципів права не змі-

нилося кардинально, а перефразувалося в більш точне та широкое поняття.

На мій погляд, одне з найбільш влучних визначень у сучасній літературі надав О.Ф. Скакун: «принципи права – об'єктивно властиві праву відправні начала, незаперечні вимоги (позитивні зобов'язання), які ставляться до учасників суспільних відносин із метою гармонічного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів. Іншими словами, це своєрідна система координат, у рамках якої розвивається право, і одночасно вектор, який визначає напрям його розвитку» [2, с. 221].

Принципи мають найвищий рівень абстрагування від регульованих відносин, позбавлені конкретики, є стрижневим компонентом усієї системи права, слугують орієнтиром у формуванні права, виражають загальний масштаб поведінки без вказівки на права та обов'язки, відображають панівну в суспільстві систему цінностей, обґрунтовуються нею та втілюються у законодавстві.

Особливо значущими ідеями є низка основоположних принципів права, що є виразом найважливіших цінностей та сутнісних рис, на яких будується правова система. Зазвичай ці принципи відображають культурний досвід, інтелектуальний рівень та основні засади суспільства. Такими є принципи справедливості, свободи, гуманізму та, звісно, рівності.

Принцип рівності в праві є предметом досліджень багатьох науковців. У результаті різних підходів до аналізу цього питання вчені доходять відмінних висновків щодо визначення дефініції та змісту принципу рівності. Слід зазначити деякі з варіантів. Таку неординарну, на мій погляд, думку виклав С.О. Сунегін у статті «Принцип рівності у праві в контексті ціннісних орієнтацій суспільства: сучасні реалії та тенденції розвитку»: «принцип рівності у праві, особливо у контексті його сучасного тлумачення як необхідної умови існування правової держави, заснованої на засадах ліберальної демократії, є лише формалізованою абстракцією, що фактично нівелює поняття соціальної та природної ієрархії, які, за влучним висловом В. Бачиніна, є «об'єктивними властивостями усього сушого» [3, с. 91].

О.Ф. Скакун надає таке визначення цього поняття: «принцип рівності означає рівність усіх перед законом, рівність прав та обов'язків незалежно від національної, релігійної та іншої належності, службового та іншого становища, рівну відповідальність перед законом, рівний захист у суді» [2, с. 224]. На думку О.В. Петришина, принцип рівності в праві передбачає вимогу

поводитися в однакових випадках однаково, а у відмінних – неоднаково, а також забороняє дискримінацію як одне з найочевидніших порушень принципу рівності [4, с. 126].

Однак найбільш чітким та влучним, на мою думку, є тлумачення цього поняття за принципом І.Т. Тарахонича, який зазначає, що «принцип рівності є одним із загальних принципів права та відображає сутність принципів права загалом. Даний принцип є сукупністю ідей, положень, основних засад, які зумовлені закономірностями суспільного розвитку, рівнем правової культури, моральними цінностями суспільства, загальносуспільними потребами та інтересами» [5, с. 45].

Аналізуючи думки вищезазначених науковців, доходжу висновку, що принцип рівності – це один з основоположних принципів права, що означає рівність кожної особи в суспільстві та неможливість дискримінації за національною, релігійною або іншою належністю, майнового чи службового становища. Ідея рівності є підґрунтям існування правової демократичної держави, адже забезпечує гідне становище кожного громадянина в суспільстві незалежно від суб'єктивних ознак осіб.

Важливим фактором реалізації кожного з основоположних принципів права є їх законодавче закріплення. Принцип рівності гарантовано статтею 24 Конституції України, у якій зазначено, що «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом». У положеннях цієї статті також зазначено, що «ніхто не може бути поставлений у привілейоване чи дискримінаційне становище за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [6].

Зміст принципу рівності був і залишається предметом наукових дискусій. Сьогодні не існує єдиного розуміння змісту цієї ідеї. Деякі виділяють такі складові елементи принципу рівності, як взаємозв'язок прав та обов'язків (говорити про наявність права можна лише за наявності відповідного йому юридичного обов'язку), взаємна відповідальність держави та особи (громадянин та держава пов'язані взаємними правами та обов'язками). Т.М. Фулей стверджує, що «зміст цього принципу виявляється у рівності прав і свобод; рівності юридичних властивостей, у межах яких суб'єкти права здійснюють свою діяльність, та в рівності перед законом і судом» [7, с. 27]. С.Б. Боднар зазначає, що «як категорія права, рівність має такий зміст: це перш за все рівність вільних

і не залежних один від одного суб'єктів права відповідно до загального для всіх масштабу, норми» [8, с. 3]. Недосконале розуміння змісту та складність концепції рівності зумовлюють труднощі в реалізації цього принципу.

Принцип рівності передбачає два найголовніші аспекти, які характеризують його зміст, а саме справедливу рівність можливостей та рівність результатів. Для досягнення рівності в суспільстві держава зобов'язана забезпечити функціонування цих двох критеріїв. Обидві ці сторони принципу рівності розкриваються в галузі правового регулювання.

Сутність поняття рівності можливостей полягає в забезпеченні кожному однакових умов для досягнення цілей. Також це виявляється в тому, що ніхто не має права перешкоджати іншим використовувати свої шанси для досягнення певної особистої мети.

Принцип рівності досліджували різні науковці та дійшли висновку, що протягом розвитку держави та суспільства тлумачення аспекту рівності можливостей дещо змінилось. Наприклад, М.Ф. Поліковський та І.Р. Вандьо, вивчаючи цю проблематику, зазначили, що «в епоху буржуазних революцій принцип рівності ототожнювали з рівністю можливостей – ідеєю, згідно з якою кожному індивідові повинні бути гарантовані однакові шанси досягти успіхів у житті» [9, с. 32].

Аналізуючи аспекти принципу рівності, С.Д. Гусарева зазначає, що «в сучасному розумінні ідея справедливої рівності можливостей полягає в тому, що членам суспільства мають бути створені реальні можливості конкурувати з іншими його членами, причому з достатніми шансами на успіх» [10, с. 123].

Однак, незважаючи на відмінності в розумінні принципу рівності та рівності можливостей протягом розвитку суспільства, можна виділити основну думку, яка не змінилася з часом: ідея справедливої рівності можливостей виражається в наданні кожній особі однакових шансів на досягнення особистої мети.

Основною метою ідеї рівності можливостей є забезпечення за допомогою правових засобів досягнення рівних шансів людей, їх рівного статусу не залежно від майнового стану, розумових здібностей, освіти, психологічних особливостей, моральних переконань тощо. Однак втілення цієї концепції практично є неможливим через неповторність кожної особистості за своїми природними та соціальними параметрами. Це прослідковується в тому, що, надаючи всім

громадянам рівний обсяг юридичних прав та обов'язків, індивіди за своїми здібностями та інтересами по-різному влаштовують своє життя й здобувають неоднакове фактичне становище в суспільстві.

Другим важливим аспектом, що допомагає зрозуміти сутність принципу рівності як одного з основоположних, є рівність результатів. Ідея полягає у вимозі, згідно з якою процес розподілу благ повинен забезпечити однакові кінцеві умови для кожної особистості.

Тлумачення цього принципу мало свій шлях еволюції. Досліджуючи поняття принципу рівності та його аспектів, Р.В. Луцький дійшов висновку, що існує три рівні розуміння його сутності. Перший рівень можна відобразити формулою «усі люди рівні перед Богом». Історично це був перший підхід до розуміння проблеми рівності, що ґрунтувався на тому, що кожна людина є цінністю, а всі люди наділені невід'ємними правами. Другий рівень виражається ідеєю «рівності можливостей». Третій рівень, за його теорією, виражається ідеєю «рівності результатів», в основі якої постає ідея, що «всі повинні жити на одному рівні, отримувати однаковий прибуток тощо» [11, с. 97–98].

У ХХ столітті принцип рівності результатів змінив своє значення, адже стало зрозумілим, що рівність можливостей приведе до нерівності отриманих результатів та наслідків, отже, суспільство почало усвідомлювати, що однакова поведінка по відношенню до різних осіб не може бути справедливою, тому в дію вступає концепція «справедлива частка для всіх». Сутність ідеї рівності результатів тепер полягає в державних гарантіях забезпечити рівність результатів шляхом справедливого розподілу благ [12, с. 10].

Нині рівність результатів означає створення таких умов, за яких кожній особі забезпечується однакове кінцеве становище в суспільстві. Ця складова частина змісту ідеї рівності виражається у наданні квот, пільг, пенсій та інших засобів, що забезпечують справедливий розподіл суспільних благ.

Висновки

Підсумовуючи вищесказане, маємо зазначити, що визначення поняття принципу рівності, а також його змісту має безліч варіацій. Такі юристи та науковці, як О.В. Петришин, О.Ф. Скакун, С.П. Погребняк, Р.В. Луцький, І.Т. Тарахонич, протягом багатьох років аналізують та досліджують проблематику принципу рівності та аспекти, що характеризують його зміст, а саме рівність можливостей та рівність результатів. Розуміння та тлумачення принципів права, зокрема принципу

рівності, може змінюватися внаслідок розвитку соціуму. Ідея рівності в суспільстві є однією з найбільш вагомих вихідних засад в еволюції держави, права, політики та соціальних відносин. Досягнення істинної рівності громадян у суспільстві є можливим через забезпечення рівності можливостей та результатів для кожної особистості.

Список використаних джерел:

1. Цвік М.В., Петришин О.В., Авраменко Л.В. та ін. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. Харків : Право, 2009. 584 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник / пер. з рос. Харків : Консум, 2001. 656 с.
3. Сунегін С.О. Принцип рівності у праві в контексті ціннісних орієнтацій суспільства: сучасні реалії та тенденції розвитку. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 3. С. 87–95.
4. Петришин О.В., Погребняк С.П., Смородинський В.С. та ін. Теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. Харків : Право, 2015. 368 с.
5. Тарахонич Т.І. Принцип рівності в системі загальних принципів права. *Часопис Київського ун-ту права*. 2013. № 4. С. 43–46.
6. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
7. Фулей Т.М. Загальнолюдські (загальноцивілізаційні) принципи права: деякі теоретичні аспекти. *Право України*. 2003. № 7. С. 24–29.
8. Боднар С.Б. Рівність в праві – справедлива нерівність. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2006. Вип. 311 : Правознавство. С. 24–27.
9. Поліковський М.Ф., Вандьо І.Р. Етапи еволюції принципу рівності у праві. *Рівність у праві: історична ретроспектива і сучасність* : матеріали Десятої Всеукраїнської наукової інтернет-конференції (м. Львів, 6 грудня 2019 року). Львів, 2019. С. 30–34. URL: https://lpnu.ua/sites/default/files/attach/2018/9160/vypusk_10_2019_r.pdf.
10. Теорія держави та права : навчальний посібник / Є.В. Білозьоров, В.П. Власенко, О.Б. Горова, А.М. Завальний, Н.В. Заяць та ін. ; за заг. ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
11. Луцький Р.В. Розвиток принципу рівності в сучасному позитивному праві. *Принцип рівності у праві: теорія і практика* : монографія / за заг. ред. Н.М. Оніщенко. Київ : Юридична думка, 2014. С. 94–115.
12. Погребняк С.П. Втілення принципу рівності в юридичних актах. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 3 (46). С. 8–20.

Anastasiia Chemodurova. Concept and content of the principle of equality in law

The article is devoted to the study of the theoretical aspect of the principles of law in the works of scientists. The fundamental ideas of law (justice, humanism, freedom and equality) are determined. The main attention is paid to the definition of the concept and the content of the principle of equality based on the analysis of the views of scientists. Variations for understanding the essence and components of this idea are highlighted. The evolution of the understanding the content of the principle is considered. The ways of ensuring the idea of equality are defined.

A society is a certain community of people in which thousands of people interact. Each person has certain special features that can affect the position of the individual in the society. Therefore, the task of the state is to ensure equal, fair and dignified living conditions for its citizens, regardless of their individual characteristics. This is guaranteed by the principles of law, which act as initial ideas, indicate the direction of the legal development of the state.

The most pressing issue is the idea of equality as the development of the society leads to a greater deepening of people's knowledge in the field of personal rights, opportunities and their own position in the society. Understanding of these aspects gives a feeling of their partial ensuring. Therefore, the movements for achieving certain rights, combatting discrimination, ensuring gender equality, etc. arise over time.

Therefore, in the current conditions, it is necessary to understand clearly the definition of the principle of equality, its components and the ways to implement this idea. For wider consideration of this issue, attention was paid to the works of scientists of different periods. As a result, the article highlights the evolution of understanding the principles of law, the idea of equality and its two main components – equality of opportunity and equality of outcomes. The legislative side of guaranteeing the principle of equality in Ukraine was also noted. It is summed up that the understanding of the essence of the principle of equality and its components has changed significantly since Soviet times and it has many variations today, but the consideration of this issue is becoming more and more relevant.

Key words: principles of law, principle, idea, equality, essence.